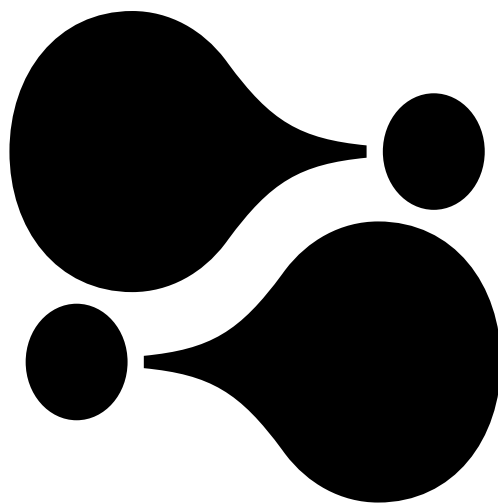

Pensar el món des de la filosofia

Un matí amb Fina Birulés

Propostes per treballar a l'aula

Índex

Fina Birulés i Hannah Arendt: el diàleg entre dues filòsofes	4
Activitat 1 Com comprendre un esdeveniment sense precedents?	6
Activitat 2 El món com a espai de relació	9
Activitat 3 La banalitat del mal	11

Dossier elaborat per Pau Matheu amb el suport de l'equip del CCCB.
Els continguts d'aquest dossier es poden reproduir lliurement
amb finalitats educatives, citant la font original.

Nota introductòria

Aquestes activitats estan pensades per realitzar-se en grups de 4 o 5 persones i per ser discutides posteriorment amb la resta de la classe. No us preocupeu si no arribeu a una resposta única: l'objectiu és que reflexioneu a partir de les preguntes que se us plantegen.

D'altra banda, tampoc no us ha d'inquietar no saber trobar la resposta "correcta". Del que es tracta és d'imaginar temptatives de resposta, de fer "exercicis" o "experiments de pensament", que no han de ser definitius i poden ser repensats més tard. D'acord amb Hannah Arendt, "els exercicis espirituals –orientar la imaginació cap el que ha sigut i cap al que és– 'poden ser més importants per al mètode de les ciències històriques que la formació acadèmica'."

1

Arendt, H., *Ensayos de comprensión, 1930-1954*, Madrid: Caparrós, 2005, p. 486. Citat a Birulés, F., *Hannah Arendt: Llibertat política i totalitarisme*, Barcelona: Gedisa, 2019, p. 64.

Fina Birulés i Hannah Arendt

El diàleg entre dues filòsofes

Hannah Arendt (Hannover, 1906 – Nova York, 1975) fou una filòsofa d'origen alemany i una de les teòriques de la política més influents de la segona meitat del segle XX. Nascuda en una família jueva assimilada, cursà estudis de filosofia, teologia cristiana i llengua grega. Martin Heidegger i Karl Jaspers van ser els seus dos grans mestres. Després de doctorar-se amb una tesi sobre l'amor en Agustí d'Hipona, es va interessar en la figura de l'escriptora Rahel Varnhagen.

Amb la pujada al poder del règim nazi, l'any 1933, fugí a França, on treballà per una organització sionista dedicada a allotjar joves a Palestina. L'any 1941 arribà als EEUU, on residí fins el final dels seus dies. Durant els primers anys a Nova York va escriure sobre la persecució dels jueus europeus a revistes com *Aufbau*, i treballà en el llibre que li donaria renom, *Els orígens del totalitarisme* (1951).

Des de la dècada de 1950 va ser professora d'universitats com Chicago o Princeton i es dedicà a repensar l'especificitat de la llibertat i de la política, cosa que es traduí en tres llibres: *La condició humana* (1958), *Entre el passat i el futur* (1961) i *Sobre la revolució* (1963).

L'any 1961 va cobrir el judici del militar nazi Adolf Eichmann i va publicar el seu controvertit llibre *Eichmann a Jerusalem. Un informe sobre la banalitat del mal* (1963). Continuà intervenint en els fets que li tocà viure en textos com *Sobre la violència* (1970) o *Crisi de la República* (1972). En els darrers anys de la seva vida es dedicà a aprofundir en l'estudi de la *vita contemplativa* a la seva obra *La vida de l'esperit*, que no es va poder completar a causa de la seva mort, l'any 1975.

—

Fina Birulés (Girona, 1956) va ser professora de Filosofia Contemporània a la Universitat de Barcelona entre 1979 i el 2020. Desenvolupa la seva recerca en el marc del Seminari Filosofia i Gènere-ADHUC, que a cofundar l'any 1990. És autora d'articles i assaigs sobre subjectivitat, política i memòria, teoria feminista i producció filosòfica femenina, amb especial atenció al pensament de Hannah Arendt, amb el qual ha mantingut un diàleg ininterromput des de fa més de trenta anys.

Ha editat, entre d'altres, el volum col·lectiu *Hannah Arendt. Más allá de la filosofía. Escritos sobre cultura, arte y literatura* (2014), juntament amb Àngela Lorena Fuster, i és autora de llibres com *Una herencia sin testamento: Hannah Arendt* (2007), *Hannah Arendt. El orgullo de pensar* (2018), *Hannah Arendt: Llibertat política i totalitarisme* (2019) i *Hannah Arendt: el món en joc* (2023).

Activitat 1

Com comprendre un esdeveniment sense precedents?

Al seu llibre *Els orígens del totalitarisme*, Arendt argumenta que els intents que es van fer durant la primera meitat del segle XX per comprendre el totalitarisme nazi foren insuficients perquè pretenien fer-ho comparant-lo amb esdeveniments del passat o deduint-lo de fets anteriors, com si en fos una conseqüència natural i inevitable. Arendt defensava, en canvi, que el totalitarisme era un fenomen no només totalment nou, sinó també imprevisible. Per ella, el que calia no era explicar el totalitarisme a partir dels fets del passat, sinó el contrari: analitzar-lo tot identificant-ne els elements nous i sense precedents, per reflexionar i revisar el que fins aleshores havíem pensat de la història.

Llegiu aquests dos fragments i reflexioneu sobre aquesta qüestió a través de les següents preguntes

—

Fragment 1

Fina Birulés, *Hannah Arendt: Llibertat política i totalitarisme* (2019) ²

²
Birulés, F.,
Hannah Arendt:
*Llibertat política
i totalitarisme*,
Barcelona: Gedisa,
2019, p. 61-62.

Els elements es converteixen en orígens quan entren en relació amb d'altres sense que puguem preveure el tipus de composició que n'emergirà. Quan Arendt parla d'orígens" no es refereix a causes ni a gèrmens que s'hagin de desenvolupar inevitablement. Com va dir l'any 1954 a la seva conferència "The Nature of Totalitarianism": "Els elements, en ells mateixos, probablement no són mai causa de res. Es converteixen en orígens d'esdeveniments si, i quan, cristal·litzen en formes fixes i definides. Aleshores i només aleshores podem veure retrospectivament la seva història fins als orígens. L'esdeveniment il·lumina el seu propi passat, però mai no en pot ser deduït." [...]

Això indica, entre altres coses, que, per molt que siguem capaços de saber del passat, això no ens permetrà conèixer el futur. Així, per exemple, encara que amb la derrota del totalitarisme nazi s'hagi destruït un conglomerat especialment terrible i hagin quedat al descobert elements antics que, en estar ara deslligats, són menys nocius, això no vol dir que no puguin cristal·litzar altre cop en una direcció inesperada.²

—

Fragment 2

Hannah Arendt, *Els orígens del totalitarisme* (1951)³

El convenciment que tot el que s'esdevé a la terra ha de resultar comprensible per a l'home ens pot conduir a interpretar la història mitjançant tòpics. Comprendre no vol dir negar l'atrocitat, ni deduir de precedents el que no en té, o explicar els fenòmens per analogies i generalitats tals que ja no se sentin ni l'impacte de la realitat ni el xoc de l'experiència. Significa, més aviat, examinar i suportar conscientment la càrrega que el nostre segle ha col·locat damunt nostre –i no negar-ne l'existència ni sotmetre'ns al seu pes. Comprendre vol dir, ras i curt, resistir i confrontar qualsevol realitat de manera atenta i no premeditada –sigui quina sigui aquesta realitat.

³
Pròleg a la
primera edició
nordamericana.
Traducció pròpia.

-
- Identifiqueu les idees centrals de cadascun dels fragments.
 - Per què creieu que Arendt donava tanta importància a la comprensió adequada del totalitarisme? Quins perills pot comportar l'intent de comprendre un esdeveniment **comparant-lo** amb altres **esdeveniments del passat**?

- Quins perills pot comportar l'intent de presentar el nazisme com un **esdeveniment històric inevitable**, que res ni ningú podria haver aturat?
- Penseu individualment un **esdeveniment recent** que us hagi interessat i que us sembli important. Pot ser un fet polític, social, relacionat amb els avenços de la tecnologia, etc. Després poseu en comú els diversos esdeveniments que heu escollit i intenteu destacar alguns dels **elements** que els defineixen. Creieu que poden equiparar-se a esdeveniments del passat, o contenen característiques que els converteixen en quelcom radicalment nou?

Activitat 2

El món com a espai de relació

Llegiu el text següent i responeu les preguntes. Després discutiu les respostes amb la resta de la classe.

—

Fina Birulés, *Hannah Arendt: el món en joc* (2023)⁴

4

Fina Birulés, *Hannah Arendt: el món en joc*, Barcelona: Arcàdia, 2023, p. 79.

“Conviure en el món significa, en essència, que hi ha un món de coses entre els que el tenen en comú, de la mateixa manera que la taula es troba localitzada entre els qui s’asseuen al seu voltant; i, com tot el que es troba enmig, que està entre, el món ajunta i separa aquells que el tenen en comú.”⁵ Podríem dir que el món evita que restem atomitzats o que caiguem els uns damunt els altres, i que ens amunteguem, ja que té el poder d’agrupar, distanciar i relacionar persones. [...] Arendt ens convida a considerar el món comú com a espai de relació, on els humans parlen, discuteixen i es veuen; com una mena d’escena caracteritzada per una pluralitat irreductible, i on [...] la llibertat pot aparèixer i podem distingir-nos i singularitzar-nos.”

5

Arendt, H., *The Human Condition*, Chicago: Chicago University Press, 1998, p. 52

- Per Arendt, l’existència del que ella anomena “el món”, aquest espai *entre* nosaltres que **ens ajunta i ens separa alhora**, que ens **posa en relació però també ens permet ser diferents** els uns dels altres, és **essencial per a la política**. Fina Birulés diu: “la llibertat política implica la presència d’altres, exigeix pluralitat, suposa un espai *entre*”.⁶ Per què creieu que cal aquest espai? Què passaria si només ens ajuntés, si ens fes a tots exactament iguals? I què passaria si ens separés tant que ja no tinguéssim res en comú?

6

Birulés, F., *Hannah Arendt: el món en joc*, op. cit., p. 127.

- Per què creieu que Arendt, en aquest fragment, fa servir la metàfora d'una *taula*? Seria vàlida la comparació amb una *manifestació*, que normalment considerem com un esdeveniment polític? Justifiqueu la resposta.
- Penseu elements de la societat contemporània que o bé **ens aïllin completament**, separant-nos i enfrontant-nos els uns amb els altres, o bé que **ens homogeneïtzin amb la resta**, que ens facin **totalment iguals**. També podeu pensar en elements de la nostra societat que ens **aïllin en grups de persones idèntiques**, enfrontats a altres grups.

Activitat 3

La banalitat del mal

Una de les obres de Hannah Arendt és *Eichmann a Jerusalem* (1963), un llibre on hi reflexiona en torn del judici d'Adolf Eichmann (1906-1962), militar nazi que va ser jutjat a Israel per la seva responsabilitat en l'organització de l'extermini de milers de jueus durant l'Holocaust. El llibre va generar força polèmica perquè no presentava Eichmann com un criminal diabòlic i sanguinari, sinó com un "home normal", que senzillament obeïa ordres i feia la seva feina.

- Feu una **investigació en grup** en torn de l'obra *Eichmann a Jerusalem* i el concepte de "banalitat del mal" que Arendt menciona.
 - Què vol dir Arendt amb aquesta expressió?
 - Quines opinions va suscitar la publicació d'aquesta obra, especialment entre la comunitat jueva?
- Escolteu aquesta **entrevista a Fina Birulés** al programa *Vostè primer* de l'emissora Rac1 (6 de juny de 2023), fent especial atenció al fragment que va dels minuts 15:33 a 17:36.
 - Per què diu la Fina Birulés que el **sentit comú** pot arribar a ser una cosa molt perillosa?
 - Per què diu que la majoria de **persones "normals"** pot arribar a ser més perillosa que els psicòpates?
- Reflexioneu en grups sobre les vostres activitats "normals" de consum o d'oci en la vida quotidiana. Penseu en totes les etapes i processos que comprenen: quines persones (o animals, o recursos naturals) hi estan involucrades? Quines conseqüències o impactes tenen (penseu també en aquells que no són visibles per a vosaltres)? Aquestes activitats poden resultar perilloses, o bé poden fomentar condicions indignes o d'opressió per a altres persones o éssers no humans? En quina mesura ens en podem o hem de responsabilitzar nosaltres, d'aquestes conseqüències?

